

TANITMALAR

James Russell HAMILTON: *Le Conte bouddhique du Bon et du Mauvais Prince en Version Ouïgoure*, Mission Paul Pelliot, Documents conservés a la Bibliothèque Nationale III, Manuscrits ouïgours de Touen-Houang. Editions Klincksieck, Paris 1971. 204 s. (163-204. sayfalar tıpkıbasım) 4°.

Fransız Bilim Araştırmaları Ulusal Merkezi'nin (Centre National de la Recherche Scientifique) yardımıyla yayımlanan ve Académie des Inscriptions et Belles-Lettres'in Bütçe Ödülü'nü (Prix du Budget) kazanmış olan bu yapıt modern baskıcılığın görkemli örneklerinden biridir. Yapıtın baskısına verilen bu önem onu yayımlayanların, yayımlanmasına yardımcı olanların ve bu yapıta ödül verenlerin Hamilton'un çalışmasının değerini pek iyi anladıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Eski Uygurca üzerine yapılmış bir çalışmanın Fransa'da böyle değer kazanmış olması kültürümüz adına sevinilecek bir olaydır.

Les Ouïghours à l'époque des Cinq Dynasties d'après les documents chinois (Paris 1955) başlıklı önemli yapıtı, Eski Uygur tarihi ve Eski Uygurca üzerine makaleleri ile tanınan Hamilton, Pelliot koleksiyonunda Uygurca yazmaların yayımına daha önce de üzerinde çalışılmış bir yazma ile (Manuscrit Pelliot Chinois 3509) başlamıştır. 1914'te Cl. Huart'ın ve P. Pelliot'nun ayrı ayrı yayınladıkları bu yazma biri iyi, öteki kötü düşünceli iki prens kardeşin (Kal-yānamkara ile Pāpamkara) öyküsünü anlatan bir budhist metnini kapsamaktadır. Pelliot yayımını H. N. Orkun Türkçeye çevirmişti (TDK İstanbul 1940). Hamilton, bu eski yayınlardan ve bunlar üzerine yapılmış eleştirilerden başka bu öykünün Çince ve Tibetçesinden, ayrıca W. Bang ve A. v. Gabain'in özel notlarından da yararlanmıştı. British Museum'da bulunduğu başka bir yazma sayfasının da bu öyküye ait olduğunu belirleyerek yayınlamıştır (Fragment A).

Metin, çevriharf (translittération), çevriyazı (transcription) ve Fransızca çevirisi ile birlikte verilmiştir. Çevriharf ile çevriyazıyı karşılaştırdığımızda, yazarın Eski Uygurcanın yazılışı ile gerçek söylenişi arasında kimi yerlerde önemli ayrımlar bulunduğu düşüncesinde olduğunu görmekteyiz. Örneğin 'YKY, YYTY, 'YLYK çevriharfli sözcükler çevriyazıda *ekki, yetti, ellig* olarak gösterilmiştir. Bunlardan birincisi *i* ile *e*'yi titizlikle ayıran krahmi yazısında (TT VIII) *iki* olarak yazıldığına göre, (değişik lehçelerdeki şekiller Ana Türkçe *ekki şeklini kabule zorlansa bile) Eski Uyg. da *e* (kapalı e) ile olamaz.

İkinci ve üçüncü örnekler için de brahmi yazısında *tt*, *ll* yazılışları beklenirdi, oysa bunları brahmi yazısında *yte*, *elig* olarak bulmaktayız. Üstelik Uygur yazısı da ardarda iki *l* yazmaktan kaçınmaz: *yolluγ*, *kongüllüg*, *qolluγ*, *alluγ* v. b. söcükler her zaman iki *l* ile yazılmıştır. Bu yüzden ben *elig* 'hükümdar' ve *uluγ* 'ulu' (<*ellig*, *ulluγ*) sözcüklerinde gerçekten bir tekleşme (Dege-
mination) olduğu kanısındayım.

57-92. sayfalar birçok yeni açıklama ve etimoloji önerileri ile dolu olan de-
ğerli notları kapsamaktadır. Bunlar ancak üzerlerinde gerekli tartışmalar

rum: "... pek çok canlı öldürür ekincilik ederek. Başka insanlar kuş avcısı, geyik avcısı, balıkçı, ağcı, torcu, tuzakçı olup kötü eylemler kılar".

II, 4 *bertätip* → *batatu* 'bir tür pamuklu kumaş'. Bu sözcüğü Huart *b(i)r-tantp* olarak okumuş ve 'mécontenter' olarak çevirmişti. Bunu kabul etmeyen Pelliot ise *butat(i) p* okumuş ve *but* sözcüğünden türemiş bir fiil sayarak 'ramifier' diye çevirmiştir. Hamilton *bertätip* okuyuşuyla bunu *böz bertät-* şeklinde bir deyim olarak kabul etmekte ve 'serrer la trame de la toile en la frappant, rendre dur en frappant, fouler, rendre dense ou serré en frappant' (bkz. s. 60 ve 112) olarak çevirmektedir. Benim *batatu* olarak okuyuşum ise (bu okuyuş tamamiyle mümkündür) şu verilere dayanmaktadır: 1) G. R. Rachmati, Zur Heilkunde der Uiguren II (SBAW 1932) Nr. 2/2 (s. 414) *batatu* 'gesponnene Baumwolle' (bkz. aynı eser s. 436'daki not), 2) J. Klaproth, Über die Sprache und Schrift der Uiguren (Paris 1820) s. 14 *bidadao* ve L. Ligeti, Un vocabulaire sino-ouigour des Ming AOH 19, 1966, s. 141 *bitatu* 'grain de coton'. Aynı sayfada 31 no.lu notunda Ligeti, Uygurca-Çince sözlüğün bazı yazmalarında geçen *bitatau* yazılışını yanlış saymaktadır. Ancak bu sözcüğün nereden geldiğini kesinlikle bilmediğimizden bu yazılışa da önem vermek gerekir. Ligeti bu notunda beş dilden karşılıklar veren *Wou-t'i* sözlüğünden de yararlanmış ve Mongolca *mindasu* 'espèce de filoselle ou de coton' sözcüğünü göstermiştir (*Kowalewski* III 2021). Bu Mongolca sözcük *Divānū lugatī't-türk* I, 491'deki *mindatu* 'ipek elbise' ile ilgili olabilir. (bkz. Sir Gerard Clauson, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford 1972; s. 768). Tü. *mindatu* ve Mo. *mindasu* sözcüklerinin söz konusu olan *batatu* ~ *bitatu* ile ilgili olup olmadıkları sorusunu şimdilik yanıtlayamıyoruz.

VI, 8 Burada Hamilton'un Sogut yazısındaki 2 işareti olarak okuduğu işaretin düzeltilmeden ya da karalanmadan bırakılmış bir yazı yanhışı olduğu kamınsındayım.

VIII, 4 *köngülüg* → *köngülün* 'gönlüne göre, gönlüne' (+ °n instrumental).

XVII, 5 *susup* → *süsüp* 'çarpıp, toslayıp, süsüp' (Hamilton *sus-* 'faire eau, puiser').

XVIII, 1-2 *egrıkşälür-äyür soquşur* → *egräkş(ä)lür ursuquşur* "(su) dalgalanır, (gemi) parçalanır", (*ursuquş-* için bkz. *Divānū'l-lügāt ursuq-* 'döğüşte yenilmek'; *egräkşäl-* < *egräkläş-* (metatez), *Divānū'l-lügāt ergäklän-* 'dalgalanmak' (Atalay'ın c. I, s. 316'daki notuna bkz.), *egrim*, *egrimlän-* 'girdap, girdaplanmak', *egräk* Tarama Sözlüğü 1401'de öteki anlamlarının yanında 'girdap'.

XIX, 6 *ita* → *ınça* 'böyle'. Bence Pelliot'nun okuyuşu doğrudur. Burada yalnızca kötü bir yazılış söz konusudur. (Hamilton'un *ita* ile aynı anlamda saydığı *itta* için aşağıya bkz.).

XVIII, 2 *tngrî tobınar* → *tngrî tu pirär* 'gök rüzgârları" (Divânü'l-lügât *tüpir-* 'rüzgâr eserek toprağı savurtmak').

XXX, 3 *ädgü yavlaq bulsar birlä bulalım* → *ädgü yavlaq bolsar birlä bolalım* "iyi de olsak, kötü de olsak (= başımıza iyilik de gelse kötülük de gelse) birlikte olalım".

LVII, 3 devamı: *män özüm itta sansız yer körü yorımış kârgäk*. Okuyuşu kabul ediyorum, Hamilton'un çevirisi şöyledir: "Quant à ma propre personne, c'est en pure perte que j'ai dû voir et parcourir des terres innombrables." Hamilton *itta*'yı 'perdition, hélas!' olarak anlamakta ve Yenisey yazıtlarında

en parlak”, Dīvānū’l-lūgāt III, 144 *bu at anda yeg* “bu at ondan daha iyi (dir)”; C. Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens* (Leiden 1954) § 215c *yavuzda yavuz* “kötüden daha kötü, en kötü”, *qilda inçkä* “kıldan ince”. ‘Utanç’ ve ‘rezil olma’ bildiren *yer kör-* için Türkiye Türkçesinden *yer* ile kurulmuş şu deyimler gösterilebilir: *yüzü yere gelmek* ‘bir başkasının davranışından onun hesabına utanç duymak’, *yerin dibine batmak* ‘çok utanmak’, *yerde kalmak* ‘sırtından düşen bir şeyin kenarına kalmak’.